

BELAGAT TERİMLERİNİN TÜRKÇE KARŞILIKLARI: FESAHAT VE İLGİLİ TERİMLERE ÖNERİLEN KARŞILIKLAR

Bahadır GÜNEŞ*

Öz

Belagat, sözün yerinde ve zamanında; muhatabına uygun olarak ifade edilmesine dair birtakım kuralları içeren disiplindir. Esas unsurunun söz olması nedeniyle dil ve dolayısıyla dil bilimi ile ilişkilidir. Dil biliminin üzerinde durduğu hususlardan biri de dilin ifade gücünü artırmaya yönelik girişimlerde bulunması olduğundan, belagat ve dil bilimi birbiriyle yakın ilişki içinde olan iki disiplin olarak ortaya çıkmaktadır. Belagatin dil bilimiyle bir diğer ilgisi, alt kolları ve bu kollarda kullanılan terimler üzerindedir. Belagatin bütün alt birimlerine bağlı Arapça kökenli terimler için Türkçe terim önerme girişimleri olmuştur. Bu kollardan biri de fesahattir. Fesahat, kelimelerin telaffuzunun akıcı; anlamlarının da açık olması demektir. Bu çalışmada fesahat ve fesahate bağlı alt birimlerin Arapça kökenli terimlerine karşılık önerilen Türkçe terimlerin yapı ve anlam özellikleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Dil bilimi, belagat, fesahat, terim.

TURKISH EQUIVALENT OF RHETORICAL TERMINOLOGY: PROVISIONS APPLICABLE TERMS AND RECOMMENDED THAT THE FESAHAT

Abstract

Rhetoric, the timely and it is subject to the rules regarding the appropriate disciplines including some otherwise stated. The essential element is associated with language and linguistics because it is said so. One of the issues on which language is expressed in the language of science have taken steps to increase the power rhetoric and linguistics are two disciplines that are closely interrelated. Another do with rhetoric of linguistic, substrate and are terms used in these articles. Turkish rhetoric has been to propose initiatives for the whole term depending on the terms subunit Arabic origin. One of these units is fesahat. Fesahat fluent pronunciation of words which means that the meaning clearer. In this study fesahat and fesahat due to subunits of Arabic term response to the proposed structure and properties of Turkish term meaning are emphasized.

Keywords: Linguistics, rhetoric, eloquence, term.

Giriş

Dil bilimi, dili veya dilleri ele alarak birbirleriyle ilişkileri ekseninde incelemeyi esas alır. Böylece sözlü (konuşma) ve yazılı (metin) dile dair tespitlerde bulunur. Belagat ise sözün (konuşma) ve yazının (metin) iyi ve doğruluğuna ilişkin kurallar koyar. Dil bilimi diller üstü bir bilim alanı olarak kabul edilebilir. Belagat de bir metinde dil malzemesinin kullanılma tarzını

* Yrd. Doç. Dr.; Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bahadir.gunes@hotmail.com.

çeşitli bakımlardan inceleyen, olağan dil kullanımından ayrılarak güzel, doğru ve etkili konuşma ve yazmayı içeren bilimsel bir disiplindir.

Dil biliminin, edebiyatın ve buna bağlı olarak belagatin temel aracı olan dili ilmî açıdan ele alışıma değinen Aktaş'a göre, matematiksiz fen bilimleri olamayacağı gibi, dil bilimi olmadan da edebiyat olmaz (Aktaş, 1984, s. 141).

Dil bilimci, belli bir kullanım alanı ve düzeyi için, belli bir dili veya dilleri inceler; bu dilin veya dillerin ifade inceliklerini belirlemeye çalışır; söz konusu dili veya dilleri gerektiğinde başka dillerle karşılaştırır; gerekiyorsa belli bir dilin ifade gücünü artırmanın yollarını göstermeye çalışır" (Gemalmaz, 2010, s. 53).

Dil biliminin gerektiğinde dilin ifade gücünü artırma yollarını araştırması, belagatin alt disiplinleri -*meani*, *beyan*, *bedii*- vasıtasıyla ifade aracı olan sözü güzelleştirme ve ifadeyi kuvvetlendirme yollarını gösterme çabasını yansıtır.

Belagat adı altında toplanan söz hünerleri, Batıda -Türkçede "söz bilimi"nin yanında belli bir kullanım alanı olan- *retorik* adı ile değerlendirilmiştir. Dil bilimi bu noktada evrensel niteliğiyle Doğuda "belagat", Batıda "retorik" ve günümüz Türkçe dil bilimi çalışmalarında "sözbilim" ve "söz sanatı" olarak adlandırılan disiplini kapsayıcı bir nitelik arz eder.

Dil bilimi alanında geçmişten günümüze gelinceye kadar kullanılan bazı terimler üzerinde aynı titizlikle durulduğu, görüş ayrılıklarının olmadığı söylenemez. Özellikle yeni gelişmekte olan alanlarda kaynak dilden yapılan çevirilerde üretilen terimlerin bir diğer kaynak dildeki terimleri tam olarak karşılayamadığı görülür (Topbaş ve Kopkallı, 1994, s. 310; Aktaş, 2005, s. 26).

Türkçede belagat, daha köklü ve belirgin bir geçmişe sahiptir. Dil bilimi çalışmaları ise çoğu tercüme esasında olmak üzere yenidir. Bugün belagat ile dil bilimi çalışmalarında ele alınan konular denk görünse de aralarında yaklaşım farkları vardır. Söz konusu farklar özellikle belagat terimlerine karşılık üretilmesinde kendisini gösterir. Bu bağlamda Türkçenin terim meselesi de göz önüne alındığında iki alan birbirinden olduğundan çok ayrı görünebilmektedir.

"Bilgiyi taşıyan, kuşaktan kuşağa aktaran dildir. Kelimeler yabancı olursa bilgiyi aktarmak, insanların kültür düzeyini yükseltmek güçleşir" (Zülfikar, 1991, s. 24). Düşünce aktarma ve öğretme işleminin kelimeler vasıtasıyla yapılması, bir dile ait kelime ve terimlerin yapı ve anlam bakımından kendi yapısına uygun olma gereğini ortaya koyar. Türkçe, yapı ve anlam bakımından kendi kurallarına uygun kelime ve terim türetme gayreti içindedir. Bu

bağlamda dil bilimi çalışmalarında Türk dil bilimcileri genelde Türkçe kökenli kelimelerden hareketle terim önerilerinde bulunmaktadır. Önerilerin terimlerin yapı ve anlam özelliği bakımından Türkçeye uygunlukları zaman zaman tartışmalara yol açmaktadır. Söz konusu tartışmalara paralel olarak önerilen terimlerin bazıları dilde tutunmayı başarırken bir kısmı kalıcı olamamıştır.

Terimler, bir dildeki bilim ve sanat kavramlarının adlandırılmasında temel öğelerdir. Açıklayıcısı olduğu kavramı tam olarak karşılması gereken terimlerin, aynı zamanda yapı bakımından da ait olduğu dilin kurallarına uygun olmasına dikkat edilir. Birçok dilde olduğu gibi Türkçede de üzerinde herkesin hemfikir olduğu terim birliğine henüz ulaşamamıştır. Bu durum, terimlerin seçiminde birtakım farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmakta ve dilde terim kargaşasına yol açmaktadır.

Dil biliminin terim konusuna duyarlılık gösterdiği bilinmektedir. Ancak kullanılan terimlerde bazı görüş ayrılıklarının olmadığı söylenemez. Özellikle yeni gelişmekte olan alanlarda üretilen terimlerin kaynak dildeki terimleri tam olarak karşılayamadığı görülmektedir (Topbaş ve Kopkallı, 1994, s. 310)¹.

Burada belagete bağlı bir disiplin olan fesahat ve ilgili terimleri karşılamak amacıyla türetilen terimler, bunların birbiriyle örtüşme derecesi açıklanmaya çalışılmıştır².

1. Fesahat

“*Fesahat*, kelimelerin telaffuzunun akıcı olup kulağa hoş gelmesi, manasının da açık olmasıdır” (Saraç, 2007, s. 39).

Fesahat teriminin karşılığı olmak üzere *anlaşılabilirlik* veya *anlaşılabilirlik*, *uzsöyleyiş* ve *selçiklik* önerileri bulunmaktadır.

Anlaşılabilirlik, “Söz ve yazıda anlatımın amaca uygunluk, açıklık, akıcılık ve dil bilgisi kurallarına uyarlık bakımından eksiksiz oluşu”(Göğüş vd., 1998, s. 15)dur. Önerilen kelimenin anlamı *fesahate* yakın olsa da bu terimin dil bilimsel karşılığı olarak kalıcı olamamıştır.

Anlaşılabilirlik, *anla-* gövdesine (añ: isim kökü+ la-: isimden fiil yapım eki) işteş çatı eki –ş-, edilgenlik eki –l- (-ll-), geniş zaman sıfat fiil eki –r+ ve isimden isim yapım eki +llk

¹ Aktaş, modern dil bilimi, anlam bilimi, stylistique gibi yeni bilimlerde ve çalışma sahalarında dünyada olduğu gibi bizde de terim birliğine henüz ulaşılmadığını, aynı kavramları, farklı yazarların farklı kelimelerle ifade ettiklerini söylemiştir (2005, s. 26).

² Bu çalışmadaki bakış açısının belagete bağlı bütün terimlere uygulandığı bir araştırma için bk. (Güneş, 2009).

getirilerek türetilmiştir. Eklerin sıralanışı açısından Türkçeye uygun olmayan³ *anlaşılrlık*, *fesahat* terimini tam manasıyla yansıtamadığından *fesahat*ın Türkçe karşılığı olarak kalıcı değildir.

Uzsöyleyiş, “Anlatımda dil bilgisi kurallarına uygunluk, konuya göre bildiriş biçemi seçilmiş olması, yeterli bulunması durumu”(Göğüş vd., 1998, s. 136)dur. *Uzsöyleyiş*, anlamı itibarıyla *fesahat*le nispeten örtüşmesine rağmen bu terimi tam manasıyla karşılamamaktadır. *Uzsöyleyiş*te belirtilen özellikler *fesahatte* de mevcuttur; ancak *fesahat* aynı zamanda anılan bu nitelikleri düzenleyip ortaya koyan *belagate* bağlı bir disiplindir. Hem *anlaşılrlık* hem de *uzsöyleyiş*, *fesahat* ile benzerlikler göstermesine karşın *fesahat*ın birebir karşılığı olmaktan uzaktırlar.

Birleşik kelime olan *uzsöyleyiş*, Türkçe “iyi”, “güzel” ve “eli işe yatkın”, “becerikli” anlamına gelen *uz* sıfatı ile *söyleyiş* isim - fiilinin birleşiminden oluşmaktadır. Yapısı itibarıyla Türkçeye aykırı bir yapı bulunmayan *uzsöyleyiş*, anlam olarak *fesahat* terimini tam manasıyla karşılayamamaktadır.

Fesahat ile ilgili olmak üzere ileri sürülen bir diğer terim önerisi olan *selçiklik*, “Söz veya yazı ile anlatıda düzgünlük ve açıklıkla birlikte maksada uygunluk” (Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü, 1948, s. 97)tur. *Selçiklik*, genel özellikleri itibarıyla *fesahat*ın sahip olduğu anlamı yansıtmaktadır. Ancak bu terim de kalıcı olamamıştır.

Selçiklik, *fesahat* ile ilgili olarak önerilirken aynı kaynakta *fasih*, yani doğru, açık ve güzel anlatan veya ifade eden anlamına gelen terim için de *selçik* kelimesi önerilmiştir. Dolayısıyla *selçiklik*, *selçik* adına isimden isim yapım eki +*lik* getirilerek türetilmiştir.

Fesahat kelimedede, kelimede (söz diziminde) ve müttekellimde (konuşanda) olmak üzere üç şekilde görülmektedir.

1.1. Kelimenin Fesahati

Kelimedede fesahati sağlamak, anlatımda kelimeyi zaafa uğratacak birtakım kusurların ortadan kaldırılmasına bağlıdır.

³ Korkmaz, ek kalıplaşması ile oluşan kelimelerin, dilde bilinen işlevinin dışında kullanılan eklerin beklendiğinden farklı bir görevde kaynaşmasıyla meydana geldiğini belirtmiştir. Korkmaz’a göre böyle bir söz üretme yolu, dilde beliren bazı ihtiyaçları karşılamak üzere, eklerin cümle içindeki kullanılış biçimlerinden yararlanarak dilin kendi kendine geliştirdiği bir yoldur. (2003, s. 157).

1.1.1. Tenafür-i Hurûf - Kelimede Söyleyiş Güçlüğü / Ses Binişmesi - Kakışma - Ses Uyumsuzluğu / Ses İtişmesi / Harf Çatışması

Korkmaz, *ses uyumsuzluğu* teriminin eski karşılığı olarak *tenafür ve tenafür-i hurûf* terimlerine yer vermiş ve şöyle tanımlamıştır: “Bazı kelime ve söz öbeklerinde boğumlanma noktaları aynı veya birbirine yakın seslerin tekrarından doğan uyumsuzluk” (2007, s. 187). Bilgegil, belagat kaynaklarında *tenafür-i hurûf* olarak geçen terimin Batı kaynaklarındaki karşılığının *cacophonie / kakofoni* olduğunu belirtmiştir (1989, s. 25 - 26). Saraç’a göre ise *cacophonie* (Fransızca) / *kakofoni*, terim olarak *belagat* ilminde hem *tenafür-i hurûf* hem de *tenafür-i kelimat* terimlerini karşılamaktadır (2007, s. 39).

Birbirine yakın çıkış yerine sahip seslerin bir araya gelmesiyle oluşan kelimelerde görülen ses tekrarlarının yarattığı rahatsızlık sayılan *tenafür-i hurûf* ve *tenafür-i kelimat* birbiriyle bağlantılı *belagat* kusurlarıdır. Dolayısıyla *cacophonie* teriminin her ikisinin de yerine kullanılabilecek durumda olduğu söylenebilir.

Saraç’ın *kelimede söyleyiş güçlüğü* adıyla ele aldığı *cacophonie* ve buna bağlı olarak *tenafür-i hurûf* ve *tenafür-i kelimat* terimlerinin karşılığı olmak üzere *ses binişmesi*, *kakışma*, *ses uyumsuzluğu* (Korkmaz, 2007, s. 187; Karaağaç, 2013, s. 683, 693), *ses itişmesi* ve *harf çatışması* gibi terim önerilerine yer verilmiştir.

Ses binişmesi, *cacology* teriminin karşılığı olarak ele alınmıştır (Kocaman, 1990, s. 161). *Cacology*, *cacophonie* terimiyle aynı köke dayandığı için bu bağlamda değerlendirilebilir.

Kakışma, “Boğumlanma noktaları çok yakın olan seslerin yan yana gelmesiyle oluşan sözlerin kulağa hoş gelmeyen durumu; söyleniş güçlüğü”(Göğüş vd., 1998, s. 68; Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü, 1948, s. 61)dür. “Dal sarkar, kartal kalkar, kantar tartar” örneğinde bu tür bir kusur görülmektedir.

Kakışmanın sahip olduğu anlam ve belirtilen örnek, genel anlamıyla *tenafür* terimini karşılayabilmektedir. *Kakışmanın* önerildiği kaynakta bu kelime hem *tenafür* hem de *tenafür-i hurûfu* karşılamak üzere kullanılmıştır. Dolayısıyla yukarıdaki açıklamalarla denk bir durum söz konusudur. Buna bağlı olarak *ses binişmesi / kakışma* terimleri hem *tenafür-i hurûf* hem de *tenafür-i kelimat* terimlerinin karşılığı olabilecek durumdadır.

Türkçede *kakışma*, *ses kakışması* adıyla da kullanılmakta ve ses uyumsuzluğu anlamını vermektedir. Terim eski Türkçede de mevcut olan ve “hafifçe vurmak” anlamına gelen *kak-*

(Divanü Lügati't-Türk, C. IV, 2006, s. 251) fiiline işteş çatı eki *-ş-* (*-Iş-*) ve fiilden isim yapım eki *-mA* getirilerek türetilmiştir. Kuruluş bakımından doğru olmasına rağmen kullanım alanı yaygın değildir.

Ses binişmesi, belirtisiz isim tamlaması şeklinde kurulmuş bir kelime grubudur. Yapı bakımından Türkçeye aykırı bir yanı bulunmayan *ses binişmesi* anlam itibarıyla *tenafür-i hurûf* terimi ile uyumludur.

Ses uyumsuzluğu ise “Bazı kelime ve söz öbeklerinde, boğumlanma noktaları aynı veya birbirine yakın seslerin tekrarından doğan uyumsuzluk” (Korkmaz, 2007, s. 187; Karaağaç, s. 2013, 683, 693). Terimin tanımı *tenafür-i hurûf* kusurunu işaret etmektedir. Önerilen birçok terimde olduğu gibi, *ses uyumsuzluğu*nda da ileri sürülen terimin içinde eski karşılığı olan *tenafür-i hurûf* ((Korkmaz, 2007, s. 187) veya *cacophony* (Karaağaç, 2013, s. 683, 693) terimlerine işaret edilmiştir. Bu da anılan önerinin *tenafür-i hurûf* ile benzer bir niteliğe sahip olduğunu gösterir.

Ses itişmesi önerisi doğrudan *tenafür-i hurûf* teriminin karşılığı olarak gösterilmiştir (Topaloğlu, 1989, s. 127).

Harf çatışması da *tenafür-i hurûf* teriminin karşılığı olarak verilmiştir (Akalm, 1976, s. 245).

Ses uyumsuzluğu, belirtisiz isim tamlaması şeklinde bir kelime grubudur. Tamlamayı oluşturan unsurlarının yapısı itibarıyla Türkçeye uygun olan *ses uyumsuzluğu*, anlam bakımından da *tenafür-i hurûf* ile denktir. Dolayısıyla anılan öneri, *tenafür-i hurufun* karşılığı olarak kullanılabilir niteliktedir.

Dil bilgisinde *anlatım bozuklukları* olarak adlandırılan ve bozukluğun özelliğine göre kendi içinde çeşitli adlarla nitelendirilen birtakım durumlar da *tenafür* olarak düşünülebilir. *Anlatım bozuklukları* konusu içinde yer alan *ses ve ahenk kusurlarından* birisi de tıpkı *tenafür* de olduğu gibi, çıkış yerleri benzer ya da aynı olan seslerin bir kelimedede sıkça kullanılmasıdır.

Ses ve ahenk kusuru bazı kaynaklarda doğrudan *tenafür / cacophonie* başlığıyla, bazılarında ise farklı adlandırmalarla geçer. Ancak anlatım bozukluğu içerisinde ele alınan bu konu, *belagatte* olduğu gibi, kelimededen cümleye uzanan bir dallanma içerisinde ve farklı adlarla değil, bütün olarak tek bir başlık altında ele alınmıştır. Bir başka deyişle, *tenafür* karşılığı

kullanılan Batı kaynaklı *cacophonie* terimi, genel bir ses ve uyum hatasını veya kusurunu karşılamak amacıyla kullanılmıştır.

Belagatte tenafür-i huruf ve *tenafür-i kelimat* gibi bölümlere ayrılan *tenafür* için dil biliminde daha kapsayıcı, çeşitli ve genel karşılıklar önerilmiştir. Bir başka deyişle, *tenafürle* ilgili kusurlara önerilen karşılıklar, birden fazladır ama *tenafür-i huruf* ve *tenafür-i kelimat* için ayrı terimler değildir. Buna bağlı olarak *belagat* kaynaklarında da üzerinde tam bir görüş birliği olmayan bu terimlere, dil biliminde birebir karşılık önerilemediği görülmektedir.

1.1.2. Kıyasa Muhalefet-Galat-ı Tahakkümü / Kurala Aykırılık-Kural Dışılık

Kaynaklarda *galat-ı tahakkümü*, *kıyasa muhalefet* gibi adlarla geçen bu *belagat* kusuru, kelimelerin mevcut dil kurallarına uymaması ya da uygun hâlde dile getirilmemesidir (Saraç, 2007, s. 40).

Saraç'ın *kelime yapısında kuralsızlık* adıyla ele aldığı *kıyasa muhalefetin* karşılığı olmak üzere kaynaklarda *kurala aykırılık* ve *kural dışılık* gibi önerilere yer verilmiştir.

Kurala aykırılık, “dilde doğru ve alışılmış yoldan ayrılma” (Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü, 1948, s. 71)dır. Belirtilen açıklama genel bir anlam içerir. Dolayısıyla kelimelerin mevcut dil kurallarına uygun bir şekilde kullanılmaması anlamına gelen *kıyasa muhalefet* terimini doğrudan karşılamak için gerekli anlam inceliklerine sahip değildir. Ancak genel olarak örtüşen yanları mevcuttur. Öncelikle her iki terim de bir bozukluğu veya kural dışı bir durumu anlatır. Bunun dışında konuşma ve yazmada ifadeleri mevcut anlamları ile şekillendiren kelimelerle, dolayısıyla dilin kullanımıyla ilgili bir ortaklık söz konusudur. Bu da terimler arasında genelde bir benzerliğin söz konusu olduğunu gösterir. Ancak *kıyasa muhalefet* ve diğer *belagat* kusurlarına benzer söyleyiş hataları bugün daha çok *anlatım bozuklukları* başlığında ele alındığı için *kurala aykırılık* önerisi yaygınlaşmamıştır.

Kurala aykırılık, yönelme / yaklaşma grubu şeklinde bir kelime grubudur. *Kural* kelimesi Arapça *kaide* kelimesini karşılamak amacıyla türetilmiştir. *Kur-* köküne isimden isim yapma işlevi gören *-Al* eki getirilerek oluşturulan kelimenin doğruluğu konusunda ortak bir fikir yoktur. Ataç'ın halk dilinden alınarak kullanıma sunulduğunu söylediği *kural*, Timurtaş'a göre, yanlış olmasına rağmen Türkçede tutunmuş bir kelimedir⁴.

⁴ Hacıeminoğlu, *-Al* ekinin Fransızcadan alındığını, dolayısıyla kelimenin yanlış olduğunu belirtmiştir. Atay, bilim adamlarının *-Al* ekini uydurma olarak nitelediğini, doğal olarak *kuralın* da yanlış olduğunu söylemiştir. Aksoy,

Aykırılık kelimesi, “farklı”, “hilaf”, “değişik” gibi anlamlara gelen ve Arapça *mugayir* ve *muhaliif* kelimelerine karşılık, Türkçe *aykırı* köküne isimden isim yapım eki +*Ilk* getirilerek türetilmiştir. Timurtaş ve Banguoğlu *aykırı* kelimesinin doğru ve Türkçede tutunan bir kelime olduğunu belirtmişlerdir (Bayar, 2006, s. 44). *Kurala aykırılık* yapı bakımından herhangi bir yanlışlığı içermez. Anlam olarak *kıyasa muhalefet* terimini tam manasıyla karşılayamasa da genel anlamda örtüşür.

Kural dışılık, “Tümcelerin kuruluşunda, sözcüklerin kullanılmasında ve sesletiminde kurallara, alışılmış biçimlere uymama yanlışı” (Gögüş, 1998, s. 87)’dir. Önerinin anlamı hem *kıyasa muhalefet* hem de aşağıda açıklanacak olan *za’f-ı telif* kusurlarını kapsayacak niteliktedir. *Kıyasa muhalefet* kelime düzeyindeki belagat kusurlarını içerir. *Kural dışılık* aynı eksiklik veya hataları anlatmakla birlikte, söz dizimindeki yanlış kullanımları da içerir.

Kural dışılık, belirtisiz isim tamlaması olan *kural dışına* isimden isim yapım eki +*Ilk* getirilerek meydana getirilmiştir. *Kural dışılık* anlam olarak *kıyasa muhalefet* terimiyle büyük ölçüde örtüşür.

1.1.3. Garabet-Kelimede Anlaşılma Güçlüğü / Yadcıl Deyim - Şaşırtıcılık

Garabet, alışılmamış veya anlaşılması zor kelime ve tabirleri kullanma kusurudur (Saraç, 2007, s. 40; Bilgegil, 1989, s. 33).

Garabet terimiyle ilgili olmak üzere *yadcıl deyim* ve *şaşırtıcılık* önerilerine yer verilmiştir.

Yadcıl deyim, “Kullanışa ve dil kurallarına aykırı olan veya alışılmamış bulunan kelime, deyim ve cümle şekli” (Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü, 1948, s. 120)dir. *Yadcıl deyim*, anlam itibarıyla *garabet* ile büyük bir benzerlik içindedir. Ancak dilde kalıcı olamamıştır.

Yadcıl deyim, sıfat tamlaması şeklinde bir kelime grubudur. Tamlamayı oluşturan kelimelerden *yadcıl*, Türkçe “el, yabancı” anlamındaki *yad* köküne isimden isim ve isimden sıfat yapan +*Cil* eki getirilerek türetilmiştir. *Yadcıl* kelimesi ekin benzerlik kavramı taşıması özelliğinden yararlanılarak üretilmiştir. Bu hâliyle kelime “yadırganan, yabancı tutulan” anlamında kullanılmaktadır.

kuralın Türkçeye uygun bir kelime olduğunu belirtmiştir. Püsküllüoğlu da kelimenin başlangıçta yanlış kabul edildiğini, ancak zaman içinde resmiyet kazanarak kabul gördüğünü ifade etmiştir. (Bayar, 2006, s. 185).

Deyim, Arapça *tabir* kelimesine karşılık türetilen ve Türkçe *de-* köküne fiilden isim yapım eki olan *-m (-Im)* getirilerek türetilmiştir. Timurtaş ve Safa, kelimenin doğru olduğunu belirtmişlerdir. Aksoy, Püsküllüoğlu ve Tekin de *deyim*in Türkçe kök ve ekle türetilip kısa sürede tutunan bir kelime olduğunu söylemişlerdir (Bayar, 2006, s. 91). Konunun uzmanları tarafından doğru kabul edilen *deyim*, *yadcıl* ile bir araya gelmiş, *garabet* terimini anlam bakımından nispeten karşılayan bir terim olarak seçilmiştir. Ancak *yadcıl deyim*, birinci kelimenin yaygın kullanım alanı olmaması sebebiyle kalıcı olamamıştır.

Garabet kusuruna dair ileri sürülen bir diğer öneri de *şasırtıcılık*tır. ***Şasırtıcılık***, “Dilden düşmüş ya da çok az kullanılan sözcüklerin anlatımda yarattığı yadırgatıcı durum” (Göğüş vd., 1998: s. 110)dur. *Şasırtıcılık*ın anlamı *garabet* kusurunun belirttiği anlam ile doğrudan örtüşür.

Şasırtıcılık, *şas-* köküne fiilden fiil yapım eki *-Ir-*, ettirgenlik / oldurganlık eki *-t-*, fiillerden iş ve meslek isimleri türeten *-IcI-* eki ve isimden isim yapım eki *+Ilk* getirilerek türetilmiştir. Terim, anlam özelliği itibarıyla *garabet* terimini yansıtır. Tek kelimedenden ibaret olması olumlu bir nitelik olsa da olağan kullanım oranıyla dile yerleşmiş bir kelime olan *şasırtıcılık*ın, terim olarak kabul edilmesini etkileyecektir. Ayrıca *garabet*, belagat biliminin dışında günlük yaşam içinde dile getirilen ifadelerde de doğrudan kendi adıyla sıklıkla kullanıldığı için, bu terime dair ileri sürülen dil bilimsel önerilerin kullanım alanı daralmıştır.

1.2. Kelamın / Söz Diziminin Fesahati

Kaynaklarda *kelamın fesahati* olarak geçen bu tabiri Saraç, *söz dizimi* şeklinde ele almış ve hem cümle hem de kelime gruplarını kastetmiştir. Söz diziminde söyleyiş güzelliğini sağlamak için kelime grubu ve cümlede birtakım kusurların bulunmaması gerekir.

1.2.1. Tenafür-i Kelimât-Söz Diziminde Söyleyiş Güçlüğü / Kelime Çatışması

Cümle veya kelime gruplarını oluşturan kelimelerin, kendi başlarına söyleyiş bakımından doğru olmasına rağmen bir araya getirilerek bir bütün oluşturduklarında söyleyiş güçlüğü veya uyumsuzluk göstermeleri durumudur (Bilgegil, 1989, s. 26; Saraç, 2007, s. 41).

Bazı kaynaklarda *tenafür-i kelimat*, kelime anlamı olarak “kelime çatışması” şeklinde adlandırılır (Akalin, 1976, s. 193). Bu adlandırma, *tenafür-i kelimatta* kelimelerin yan yana gelerek kusurlu bir anlatıma neden olmaları, bir başka deyişle çatışmaları ile ortaya çıkmıştır.

Kelime çatışması, bir belirtisiz isim tamlamasıdır. *Çatışma*, Arapça *müsademe* ve *arbede* kelimelerine karşılık olmak üzere *çat-* köküne işteş çatı eki *-ş-* (*-Iş-*) ve fiilden isim

yapım eki *-mA* getirilerek oluşturulmuştur. Timurtaş *çatışmanın* doğru bir kelime olduğunu belirtmiştir (Bayar, 2006, s. 74). Dilde tutunmuş kelimelerden oluşan *kelime çatışması*, *tenafür-i kelimatın* karşılığı olarak gösterilir. Anlam özelliği itibarıyla da *tenafür-i kelimat* teriminin karşılığı olabilecek bir öneridir.

1.2.2. Za'f-ı Te'lif-Söz Diziminde Kurlsızlık / Anlatım Yetersizliği-Cılızlık

Za'f-ı te'lif, söz diziminin bütünündeki genel yapının mevcut dil kurallarına, dile hâkim insanlar arasında kabul gören şartlara ve toplumun genel beğenisine ters düşmesi veya ibarenin anlamayı güçleştirecek kadar karışık olmasıdır. Bilgegil'e göre bu kusurun genel sebebi söz dizimine riayetsizliktir (1989, s. 38).

Za'f-ı te'lif kusuru ile ilgili olmak üzere kaynaklarda *anlatım yetersizliği* ve *cılızlık* gibi önerilere yer verilmiştir

Anlatım yetersizliği, “Yazıda tümcelerın söz dizimi kurallarına ve sözcüklerin genel kullanışa aykırılığı sonucu ortaya çıkan anlatım aksaklığı” (Göğüş *vd.*, 1998, s. 15)dir. Önerilen terimin tarifi *za'f-ı te'lif* kusurunu işaret etmektedir. Her ikisinde de vurgulanan düşünce, genel kabule aykırılıktan kaynaklanan anlatım eksikliği ve muhatabın konuyu kavrayamamasıdır. Dolayısıyla terimler arasında işlev ve anlam benzerliğinden doğan bir örtüşme söz konusudur.

Anlatım yetersizliği, belirtisiz isim tamlaması niteliğinde bir kelime grubudur. *Anlatım*, Arapça *ifade* kelimesini karşılamak amacıyla *anla-* gövdesine (aň: isim kökü+ la-: isimden fiil yapım eki) ettirgenlik eki *-t-* ve fiilden isim yapım eki olan *-m (-Im)* getirilerek türetilmiştir. Timurtaş, kelimenin yapı bakımından doğru olduğunu belirtmiştir. Püsküllüođlu da kelimenin başlangıçta yanlış kabul edildiğini, ancak zaman içinde kabul gördüğünü söylemiştir (Bayar, 2006, s. 36 - 37). *Yetersizlik*, Arapça *kifayetsizlik*, *ehliyetsizlik* kelimelerini karşılamak maksadıyla *yet-* fiiline sıfat fiil eki *-Ar+*, isimden isim yapım eki *+sIz+* ve isimden isim yapım eki *+Ilk* getirilerek türetilmiştir. Timurtaş, kelimenin doğru olduğunu söylemiştir (Bayar, 2006, s. 325). Kurucu unsurları itibarıyla Türkçeye uygun olan anlatım yetersizliği, anlam bakımından da *za'f-ı te'lif* terimini doğrudan açıklayabilmektedir.

Cılızlık ise “Konuyu anlatımda sözcük seçimi, tümce kuruluşu, örnek yetersizliği, bildiriş ve uyum yönlerinden yetersizlik; anlatımın amacını gerçekleştirmiş bulunmaması” (Göğüş, 1998, s. 33)dir. *Za'f-ı te'lif* kusurunun en belirgin özelliği, dinleyici veya okuyucunun ifade edilen sözü anlamasını güçleştirecek kelime veya kelime gruplarını kullanarak bilinen ya

da alışılmış kuralların dışına çıkılmasıdır. *Cılızlık* da benzer nitelikleri yansıtmaktadır. Buradaki açıklamada aynı anlatım kusuru bir başka şekilde aktarılmıştır.

Cılızlık, “zayıf”, “güçsüz” anlamına gelen *cılız* köküne, isimden isim yapım eki *+ilk* getirilerek oluşturulmuştur. Yapı bakımından Türkçeye aykırı bir yanı bulunmayan *cılızlık*, anlam özelliği itibarıyla *za’f-ı te’lif* terimini dolaylı olarak açıklayabilmektedir.

1.2.3. Ta’kîd-Söz Diziminde Anlaşılma Güçlüğü / Düşümlenme-İkizleme

Sözün, anlatılmak istenen düşüncenin amaca uygun bir biçimde anlaşılmasını engelleyen birtakım kusurları içermesidir. Genel olarak iki başlık altında ele alınmıştır; bunlar cümle unsurlarının yerlerinde kullanılmaması veya hatalı kuruluşu *ta’kîd-i lâfzî (lâfzî ta’kîd)*; cümlenin kuruluşu doğru olmakla birlikte, anlatılmak istenenin güç anlaşılmasından kaynaklanan kusur da *ta’kîd-i ma’nevî (ma’nevî ta’kîd)*dir (Saraç, 2007, s. 42, 49; Bilgegil, 1989, s. 40).

Ta’kîd ile ilgili olmak üzere kaynaklarda *düşümlenme* ve *ikizleme* önerilerine rastlanmaktadır.

Düşümlenme, “bir yazıda ya da anlatımda sözcüklerin ve deyimlerin yerinde kullanılmamasından, tümcelerin bozukluğundan ileri gelen anlaşılmazlık” (Göğüş vd., 1998, s. 42; Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü, 1948, s. 41)tır. *Ta’kîd* teriminde olduğu gibi burada da genel olarak üzerinde durulan, ifadenin anlaşılmasını engelleyen birtakım kusurlar ve bunun sonucunda oluşan anlam bulanıklığıdır. Dolayısıyla terimler arasında bir benzerlik söz konusudur. *Ta’kîd* iki bölüme ayrılmakta ve bu iki bölüm birbirini tamamlamaktadır. *Düşümlenme*, tek bir terim içerisinde *ta’kîd*’in içerdiği bütünlüğe sahiptir.

Düşümlenme, Türkçede “düşüm yapmak” anlamına gelen *düş-* (*tüg-*) (Divanü Lügati’t-Türk, C. IV, 2006, s. 667) köküne fiilden isim yapım eki *-m-* (*-Im+*), isimden fiil yapım eki *+lA-* (*+lAn-*), *fiilden fiil yapım eki -n-* ve fiilden isim yapım eki *-mA* getirilerek türetilmiştir. Yapı bakımından Türkçeye uygun olan *düşümlenme*, anlam olarak da *ta’kîd* terimi ile denktir.

İkizleme, “Doğru olmakla birlikte, iki türlü yoruma elverişli bir tümce kuruluşundan doğan söz dizimsel bulanıklık” (Vardar, 2007, 120)tır. *Ta’kîd*’in kendi içinde ikiye ayrılarak ortaya koyduğu anlam, *ikizlemede* tek terim içerisinde belirtilmiştir. Dolayısıyla terimler arasında örtüşme söz konusudur.

İkizleme, iki köküne, isimlere gelerek ikilik ve çokluk anlamı katan +z+ eki, isimden fiil yapan +lA- eki ve fiilden isim yapan -mA eki getirilerek türetilmiştir.

Burada *ta'kid*, *düğümlenme* ve *ikizleme* ile doğrudan olmasa da dolaylı yoldan bir benzerlik söz konusudur. *Ta'kidde* ve anılan iki öneride, söz dizimi kurallarının ihlal edilmesi neticesinde sözün sabit bir anlamdan uzaklaşması, bulanıklaşması üzerinde durulur. Burada da ikiz anlamdan kastedilen, sözün anlamının açık ya da sabit değil, birden çok veya bulanık olmasıdır. Dolayısıyla doğrudan olmasa da *ta'kid*, *düğümlenme* ve *ikizlemenin* ortak niteliklere sahip olduğu söylenebilir.

1.3. Mütakellimin (Konuşan ve Yazanın) Fesahati

Konuşan ve yazanın amacını güzel, düzgün kelimelerle ifade etmesini sağlayan yetidir (Saraç, 2007, s. 42).

1.3.1. Selaset / Akıcılık

Söz diziminde yapı ve kullanım bakımından birbiriyle uyumlu kelimelerin oluşturduğu söz güzelliği veya akıcı üsluptur. Bir başka deyişle, konuşma ya da yazmada kolay anlaşılır olma durumudur (Saraç, 2007, s. 43).

Selaset için kaynaklarda *akıcılık* kelimesi önerilmiştir. Buna göre *akıcılık*, “Yazıda ya da konuşmada kolay okunur, söylenir, anlaşılır olma durumu” (Göğüş vd., 1998, s. 12; Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü, 1948, s. 12)dir. *Akıcılık*, birçok kaynakta *selasetin* sözlük anlamı olarak kullanılır. Dolayısıyla iki terim arasında anlam ortaklığının yanında, kullanım sıklığından doğan bir yakınlık söz konusudur.

Akıcılık, *ak-* köküne, fiilden isim yapan -lA+ ve isimden isim yapan +lIk eki getirilerek türetilmiştir. Timurtaş, *akıcılık*ın yapı bakımından doğru bir kelime olduğunu söylemiştir (Bayar, 2006, s. 30). Kelime, anlam itibarıyla da *selaset* terimini yansıtmaktadır.

Sonuç

Belagatin alt kollarından biri olan fesahat ve ona bağlı kurallar, edebî açıdan olduğu kadar terim esasında da Türkçenin konusu olmuştur. Türkçenin inceleme alanına giren konular veya araştırma alanları içinde terim birliğine varılamamış olması bilinen bir gerçektir. Bunda kişisel yaklaşımların öne çıkarılması kadar, başka dillerden alınan terimlerin çevirilerinin birer karşılık olarak sunulması ve alıntılanan yabancı terimin Türkçede tam karşılığının bulunmaması da etkilidir.

Bu manada fesahat için düşünüldüğünde de aynı sorunla karşılaşılır. Fesahat ve ilgili terimlerine Türkçe kök ve eklere dayalı karşılıklar üretilmiş ve önerilmiştir. Ancak önerilerin büyük bölümünün yabancı kökenli terimi tam olarak karşılayamadığı görülür. Bu durumun ortaya çıkmasında yabancı kökenli terime, o terim dile girdikten sonra karşılık önerme işinin gerçekleşmesi etkilidir. Ayrıca önerilen terimin Türkçenin yapısal özelliklerine uygun olup olmadığı üzerine yaşanan tartışmalar, terimlerin yaygınlaşmasını engelleyen bir durumdur. Bunun yanında belagat ve dil biliminin birbiriyle olan ilgisi, yakınlığı, uzaklığı hakkında yapılan çalışmaların eksikliği de hem belagat hem de önerilen yeni terimlerin yaygınlaşp kullanılmasını engellemiştir.

Buradan hareketle Türkçeye çeşitli yollarla giren yabancı kökenli terimlere Türkçe karşılıklar önerilirken Türkçenin yapısal özelliklerine uygunluğu, önerilen terimin söyleyiş kolaylığına sahip olması, yabancı kökenli terimin dilimize girmeden Türkçe karşılığının oluşturulması ve bu önerilerin yaygınlaştırılmaya çalışılması, Türkçede terim sorununu tam manasıyla olmasa da büyük ölçüde giderecektir.

Kaynaklar

- Akalın, L. S. (1976). *Edebiyat terimleri sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Aktaş, Ş. (1984). *Roman sanatı ve roman incelemesine giriş*. Ankara: Birlik Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2005). *Edebiyatta üslup ve problemleri*. 2. bs., Ankara: Akçağ Yayınları.
- Atalay, B. (çev.) (2006). *Divanü lügati't-Türk*. C. IV., 5. bs., Ankara: TDK Yayınları.
- Bayar, N. (2006). *Açıklamalı yeni kelimeler sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (1989). *Edebiyat bilgi ve teorileri*. 2. bs., İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Gemalmaz, E. (2010). Dil bilimi ve dil bilgisi. *Türkçenin Derin Yapısı*, (Yay. haz. C. Alyılmaz - O. Mert), Ankara: Belen Yayıncılık, 53 - 57.
- Göğüş, B. (1998). *Anlatım terimleri sözlüğü*. Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Göğüş, B. vd. (1998). *Yazın terimleri sözlüğü*. Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Güneş, B. (2009). *Belagat ekseninde retorik / dil bilimi terimleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kocaman, A. (1990). Dilbilim terimleri sözlüğü. *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara: Hitit Yayınevi, 155 - 161.
- Komisyon (1948). *Edebiyat ve söz sanatı terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer terimleri sözlüğü*. 3. bs., Ankara: TDK Yayınları.
- Saraç, M. A. Yekta (2007). *Klâsik edebiyat bilgisi: belâgat*. 6. bs., İstanbul: 3F Yayınevi.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Topbaş, S. ve Kopkallı, H. (1994). Sesbilim ve sesbilgisi terimleri üzerine. *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara: Hitit Yayınları, 310 - 323.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Zülfikar, H. (1991). *Terim sorunları ve terim yapma yolları*. Ankara: TDK Yayınları.